

RAAP-RAPPORT 2819

De Molenpoort te 's-Heerenberg

Gemeente Montferland

Archeologische begeleiding herinrichting Stadsplein

C
U
L
T
U
R
H
I
S
T
O
R
I
E

6500 voor Chr.

3750 voor Chr.

2200 voor Chr.

700 voor Chr.

150 na Chr.

320 na Chr.

200 na Chr.

1650 na Chr.

Archeologisch Adviesbureau

RAAP-RAPPORT 2819

De Molenpoort te 's-Heerenberg

Gemeente Montferland

Archeologische begeleiding herinrichting Stadsplein

drs. M. Schabbink

Archeologisch Adviesbureau

Colofon

Opdrachtgever: gemeente Montferland

Titel: De Molenpoort te 's-Heerenberg, gemeente Montferland; archeologische begeleiding herinrichting Stadsplein

Status: eindversie

Datum: 3 april 2014

Auteur: *drs. M. Schabbink*

Projectcodes: MOBL, MOBL2

Bestandsnaam: RA2819_MOBL2

Projectleider: M. Schabbink

Projectmedewerkers: H. Ringenier & drs. R. den Boer

ARCHIS-vondstmeldingsnummer: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummer: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummers: 56354, 58521

Autorisatie: drs. H.B.G. Scholte Lubberink

Bevoegd gezag: gemeente Montferland

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Leeuwenveldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

telefoon: 0294-491 500

telefax: 0294-491 519

E-mail: raap@raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2014

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

In opdracht van de gemeente Montferland heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in oktober 2013 een archeologische begeleiding uitgevoerd in verband met de herinrichting van het Stadsplein en directe omgeving te 's-Heerenberg in de gemeente Montferland. De archeologische begeleiding had primair tot doel te voorkomen dat bij de herinrichting ongezien belangrijke archeologische en geschiedkundige informatie verloren zou gaan. Tijdens de begeleiding van de rioolwerkzaamheden werden op verschillende plaatsen resten van de Molenpoort aangetroffen. Met grote voorzichtigheid kan voor de bouwgeschiedenis van de Molenpoort het volgende beeld geschetst worden:

In de periode tussen 1379 (stadsrechtverlening) en het begin van de 15e eeuw werd de stad 's-Heerenberg omgeven door een muur. Waarschijnlijk was de belangrijkste toegang tot de stad ook versterkt met een poort (de Oudste Poort). Mogelijk lag ter verdediging van de andere ingang, de Molenpoort, een ronde toren voor de muur. Deze ronde muur van de toren kon echter slechts gedeeltelijk in beeld gebracht worden. De forse, ronde muur was opgebouwd met bakstenen van een opvallend groot formaat. Hoewel deze uit de 14e eeuw zou kunnen dateren ligt gelijktijdigheid met de stadsmuur meer voor de hand. De stadsmuur dateert waarschijnlijk uit de eerste helft van de 15e eeuw. Bij het archeologisch onderzoek in de Marktstraat werd ook vastgesteld dat in het begin van de 15e eeuw belangrijke uitbreidingen plaatsvonden met in baksteen uitgevoerde woonhuizen. Dit gebeurde onder impuls van de heer van Bergh, die in deze fase ook zijn kasteel fors uitbreidde.

De tweede fase is voor 1558 (optekening door Van Deventer) gerealiseerd, waarbij een rechthoekig of vierkant, groot poortgebouw in het midden van de toegangsweg werd geplaatst. De stadsmuur is verder versterkt door middel van muurtorens. Van deze fase lijkt bij de archeologische begeleiding niets te zijn aangetroffen.

De laatste fase vond plaats tussen 1558 (optekening door Van Deventer) en 1727 (optekening in de *Caarte van de graafschap Berghe*). In deze fase werden de voorpoort en een mogelijk wachtgebouw gebouwd. De aangetroffen delen betreffen een uitbreiding van de hoofdboort, een bemuurde weg of brug, een rechthoekig wachtgebouw/wachtoren en de voorpoort.

Verder zijn resten van het Sociëteitsgebouw aangetroffen dat ergens tussen 1866 en 1885 is gebouwd. De bij de begeleiding aangetroffen muren betreffen hoogstwaarschijnlijk de zuidoostelijke hoek en zijgevel en delen van het middelste, verhoogde deel van het gebouw.

De aangetroffen muurresten geven een beeld van de ontwikkeling van de Molenpoort, het verdwijnen van de stadsverdediging en het opnieuw inrichten van het gebied met tuinen. Met de begeleiding zijn echter, zeker voor de vroegste fase, nieuwe vragen aan het licht gekomen die door de slechte zichtbaarheid in de kleine sleuven niet beantwoord konden worden.

Inhoud

Samenvatting	4
1 Inleiding	6
1.1 Kader	6
1.2 Administratieve gegevens	7
2 Voorgaand onderzoek	8
3 Doel van het onderzoek	9
4 Methoden	10
5 Resultaten	12
5.1 Bodemopbouw	12
5.2 Muurresten	12
5.3 De Molenpoort en omgeving door de eeuwen	19
6 Conclusies en aanbevelingen	27
6.1 Conclusies	27
6.2 Aanbevelingen	29
Literatuur	30
Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen	30
Bijlage 1: Boorresultaten	31

1 Inleiding

1.1 Kader

In opdracht van de gemeente Montferland heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in oktober 2013 een archeologische begeleiding uitgevoerd in verband met de herinrichting van het Stadsplein en directe omgeving te 's-Heerenberg in de gemeente Montferland (figuur 1). De begeleiding, conform protocol opgraven, is het vervolg op eerdere fasen van archeologisch onderzoek die plaatsvonden rondom het Stadsplein te 's-Heerenberg. Deze onderzoeken bestonden uit een bureauonderzoek met veldtoets en grondradar- en proefsleuvenonderzoek.¹ Op grond van de resultaten daarvan werd geconcludeerd dat er mogelijk belangrijke archeologische resten aanwezig zijn ter hoogte van de voormalige stadspoort.

De werkzaamheden ten behoeve van de herinrichting van het Stadsplein waren over een lange termijn uitgesmeerd en bestonden uit vervanging van het riool, aanleg van plantgaten en waterpartijen. Het archeologisch veldwerk is uitgevoerd op 10 april 2013 en een zestal dagdelen tussen 25 september en 1 november 2013. In april werden de eerste muurresten ingemeten. Deze bleken niet tot de stadspoort maar tot het oude Sociëteitsgebouw te behoren. Bij de archeologische begeleiding in oktober werden daadwerkelijk verschillende delen van de poortconstructie gedocumenteerd. Het betrof delen van de voorpoort en hoofdboort van de voormalige Molenpoort. De uitwerking vond plaats in januari 2014.

Tijdens het onderzoek is op een prettige wijze samengewerkt met de contactpersonen van de gemeente Montferland, dhr. P. Wagenaar, dhr. J. Winkelhorst en mevr. A. Zonneveld. Onderzoeksdocumentatie zal beschikbaar worden gesteld aan Dans Easy. Vondstmateriaal is niet verzameld. Geïsoleerde vondsten zijn wel verzameld door leden van de heemkundekring Bergh, die gedurende lange tijd bijna dagelijks toezicht hebben gehouden op de werkzaamheden. Vooral door de oplettendheid van dhr. F. Nakken en dhr. H. Roem kon de professionele archeoloog steeds op tijd ingezet worden om waarnemingen te verrichten.

Deze begeleiding is uitgevoerd volgens de normen van de archeologische beroepsgroep (zie artikel 24 van het Besluit archeologische monumentenzorg). De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.3), beheerd door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; www.sikb.nl), geldt in de praktijk als richtlijn. RAAP beschikt over een opgravingsvergunning, verleend door de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

---

¹ Resp. Van der Veen 2012a; Van der Veen, 2012b; Schabbink, 2013

RAAP-RAPPORT 2819

De Molenpoort te 's-Heerenberg, gemeente Montferland
Archeologische begeleiding herinrichting Stadsplein

Figuur 1. De ligging van het onderzoeksgebied (rood); inzet: ligging in Nederland (ster).

1.2 Administratieve gegevens

Plangebied: Stadsplein

Plaats: 's-Heerenberg

Gemeente: Montferland

Provincie: Gelderland

Onderzoeksgebied: Molenpoort

Centrumcoördinaten: 214.025/432.250

ARCHIS-vondstmeldingsnummer: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummer: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummers: 56354, 58521

2 Voorgaand onderzoek

In november/december 2011 heeft in plangebied Stadsplein een eerste archeologisch vooronderzoek plaatsgevonden.² Aanleiding tot het onderzoek vormden de plannen van de gemeente Montferland om het Stadsplein en de directe omgeving van het centrum van 's-Heerenberg aan te passen aan de hedendaagse eisen. Onderdeel van de herinrichtingsplannen was de wens van het gemeentebestuur om de stadsmuur en de bijbehorende verdedigingswerken (dubbele gracht met tussenliggende wal) van de historische stad van 's-Heerenberg weer op enigerlei wijze zichtbaar en beleefbaar te maken. Het archeologisch onderzoek bestond in een eerste fase uit een bureauonderzoek om de geologische, bodemkundige en landschappelijke kenmerken alsmede de bekende en verwachte archeologische waarden van het plangebied te inventariseren. Daarnaast heeft een veldtoets plaatsgevonden waarbij een aantal boringen is gezet. Om de verwachte stadsmuur en grachten beter in beeld te krijgen is in februari 2012 een grondradaronderzoek uitgevoerd.³

Eind juni 2012 heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau een inventariserend onderzoek in de vorm van proefsleuven uitgevoerd aan het Stadsplein te 's-Heerenberg.⁴ Bij het onderzoek is in kleine sleuven de ligging van stadsmuur met wachttorens en stadsgrachten goed in beeld gekregen. Uit historische bronnen blijkt dat er in 1473 sprake was van een omwalling van de stad. Deze werd waarschijnlijk kort daarna uitgebouwd tot een stadsmuur. Rond 1560 was er sprake van een muur met een aantal muurtorens en twee poorten. De stadsmuur werd op twee locaties als muur en op één locatie als uitbraakspoor aangetroffen. Van een wal zijn geen sporen waargenomen. Van de grachten konden alle begrenzingen worden aangegeven, met uitzondering van de oostelijke begrenzing van de buitenste gracht. Deze loopt door tot onder de huidige winkels.

Projectie van de resultaten van de muren, maar ook de weinig onderzochte ligging van de grachten komt goed overeen met de situatie zoals die in het midden van de 16e eeuw is opgetekend door Jacob van Deventer. De dwars op de stadsmuur geplaatste, latere muren komen exact overeen met de wachttorens in de muur. Op basis van het jongste vondstmateriaal uit de grachten, dat voorkomt vanaf het midden van de 19e eeuw, blijkt dat de grachten rond die tijd buiten gebruik zijn geraakt. In deze tijd zijn de verdedigingswerken langzamerhand uit het straatbeeld van de stad verdwenen.

Het gebied rondom de noordelijke stadspoort ofwel Molenpoort werd daarop geselecteerd voor de archeologische begeleiding van de graafwerkzaamheden.

---

² Van der Veen, 2012a

³ Van der Veen, 2012b

⁴ Schabbink, 2013

3 Doel van het onderzoek

De archeologische begeleiding werd aanbevolen naar aanleiding van de resultaten van voorgaande archeologische onderzoeken. De archeologische begeleiding had primair tot doel te voorkomen dat bij de herinrichting ongezien belangrijke archeologische en geschiedkundige informatie verloren zou gaan. In ruimere zin beoogde de archeologische begeleiding aanvullende informatie te verwerven omtrent de geschiedenis van 's-Heerenberg. Voor het Stadsplein gold vooral de aanwezigheid van resten van de voormalige Molenpoort. In het kader van de archeologische begeleiding zijn de volgende vragen aan de orde, die zijn verwoord in het Programma van Eisen, opgesteld voorafgaand aan het proefsleuvenonderzoek:⁵

1. Zijn er bij de uitvoering van de grondwerkzaamheden ten behoeve van de herinrichting nog archeologische sporen en vondsten aan het licht gebracht? Zo ja, waar bestaan die uit?
  - 1a. Wat is de aard en datering (periodisering) daarvan?
  - 1b. Wat is de verspreiding daarvan?
  - 1c. Wat is de diepteligging en geologische context daarvan?
  - 1d. Wat is de gaafheid en conservering daarvan?
2. Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig, wat is de vondstdichtheid en hoe is de conserveringstoestand?
3. Kunnen er structuren worden onderscheiden, en zo waar bestaan die dan uit en welke functie kan hieraan worden toegekend?
4. Kunnen er specifieke activiteitenzones worden onderscheiden? Zo ja, waaruit bestaan die dan?
5. Hoe kunnen de archeologische resten globaal worden gedateerd?
6. Zijn er vondsten gedaan die nieuw licht werpen op de geschiedenis van (de directe omgeving van) 's-Heerenberg? Zo ja, waar blijkt dit dan uit?
7. Wat is de natuurlijke bodemgesteldheid en in welke mate is het onderzoeksgebied verstoord?

Na het uitvoeren van de begeleiding dienen geen verdere aanbevelingen meer te worden gedaan met betrekking tot de omgang met het plangebied. Het onderzoek dient te resulteren in een advies over het toekomstig beleid in aangrenzende gebieden. Mogelijk kan wel advies worden verstrekt met betrekking tot de publieke presentatie van de archeologische vondsten en/of de integratie van de archeologische vindplaats in de planontwikkeling.

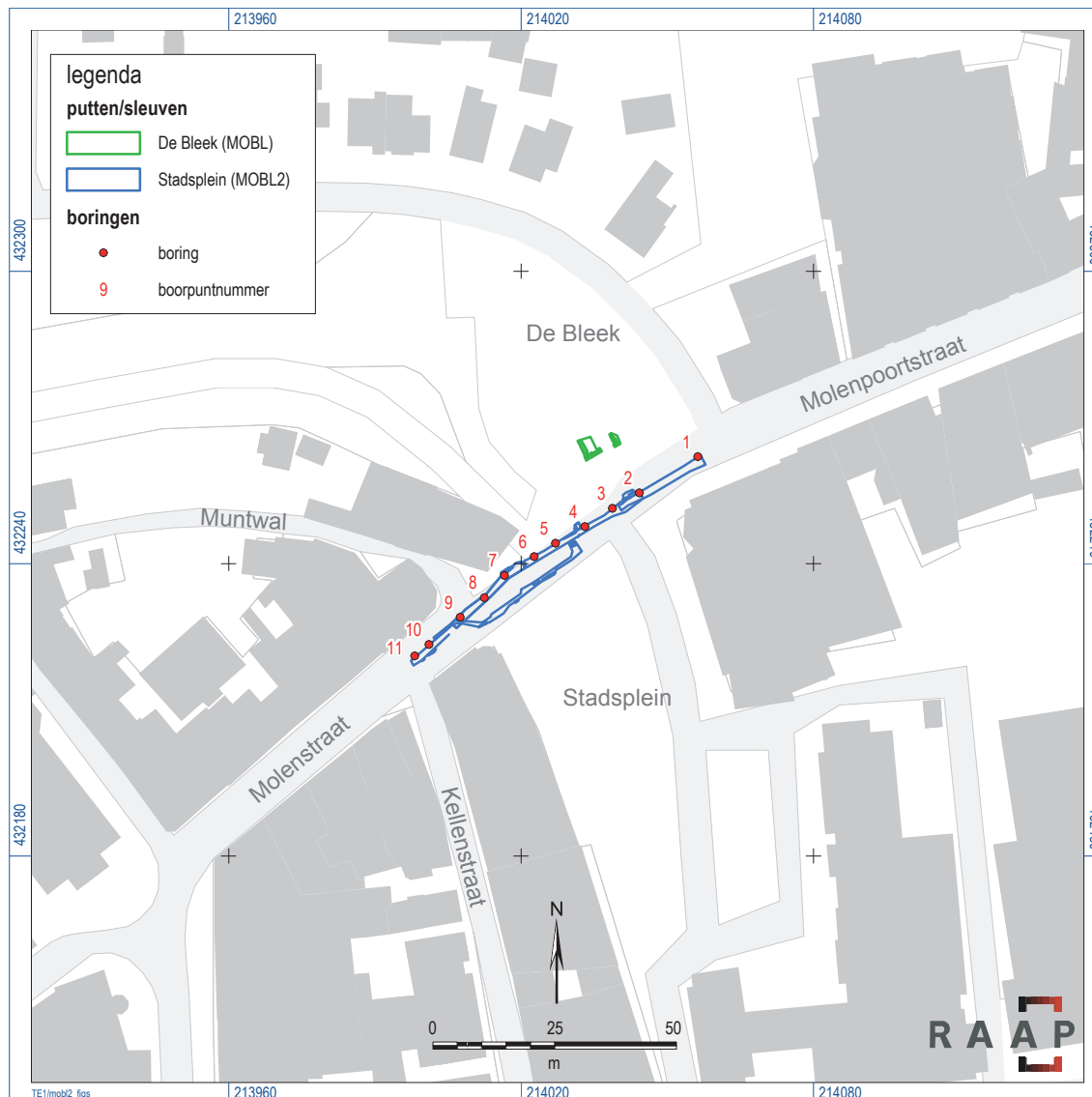
---

⁵ Jager, 2012

4 Methoden

Afmetingen sleuven

De archeologische begeleiding vond plaats in drie sleuven/putten (figuur 2). In april 2013 zijn op De Bleek twee putten met een oppervlakte van 15 m² gedocumenteerd (projectcode MOBL). Tussen 25 september en 1 november 2013 is een rioolsleuf met een lengte van 73 m en een breedte van 1 m onderzocht, alsmede de zuidelijk daarvan gelegen leidingsleuf van 38 m (projectcode MOBL2).

Figuur 2. Ligging ven putten en sleuven en locaties van boringen.

RAAP-RAPPORT 2819

De Molenpoort te 's-Heerenberg, gemeente Montferland
Archeologische begeleiding herinrichting Stadsplein

Opgravingsvlakken

In de onderzochte putten is alleen aandacht besteed aan de aanwezige muurresten. Door de geringe werkbreedte en diepte van de putten/sleuven kon weinig aandacht aan de bodemopbouw en stratigrafie besteed worden. De diepte van de putten/sleuven bedroeg circa 1 m -Mv.

Behandeling van sporen

De muurresten zijn gefotografeerd en analoog gedocumenteerd. Van alle muren zijn baksteen-groottes en bouwsporen beschreven; er is geen database aangemaakt. De muren zijn ingemeten in het Rijksdriehoeksnet met behulp van een GPS. De hoogte van de aangelegde muren is ingemeten ten opzichte van NAP.

De verschillende muurresten worden aangeduid met een letter en volgnummer. De letters zijn gekozen aan de hand van de structuren waartoe ze behoord hebben:

- S1-S4: Sociëteitsgebouw;
- P1-P7, P11/12, P15: poortgebouw en stadsmuur;
- H8-H10, H17-H19: stedelijke bebouwing;
- T13-T15: tuinhuis en-muren.

Boringen

In de rioolsleuf zijn elf boringen gezet om inzicht te krijgen in bodemopbouw en ligging van de grachten. De resultaten van de boringen staan in bijlage 1.

Afwijkingen en aanpassingen van de onderzoeksstrategie

Tijdens het veldonderzoek is niet afgeweken van de onderzoeksstrategie zoals in het Programma van Eisen is omschreven.

5 Resultaten

5.1 Bodemopbouw

Aan de hand van elf boringen kon een globaal beeld van bodemopbouw verkregen worden. Bij alle boringen is geboord vanaf globaal 1 m -Mv tot in de natuurlijke ondergrond (zie bijlage 1). In alle boringen is een verstoorde bovenlaag aanwezig van de uitgevoerde rioleringswerkzaamheden. Bij hieronder genoemde diktes is deze verstoorde bovenlaag meegenomen, uitgaande van het feit dat deze tot de oorspronkelijk aanwezige ophogings- of aanplempingspakketten hebben behoord.

In boring 1 werd een ophogingspakket aangetroffen van 1,3 m dikte. Het betreft waarschijnlijk de oostelijke aanzet van de gedempte buitenste gracht. Boring 2 ligt in het midden van de buitenste gracht. In de boring werd een 2,75 m dik pakket, vrij schone en gelaagde grond waargenomen. Tijdens het proefsleuvenonderzoek was reeds gebleken dat de grachten met vrij schone grond waren opgevuld.⁶

Boring 3 bevond zich tussen beide grachten: een pakket van 1,2 m kan als ophogingspakket gezien worden. Van een wal tussen beide grachten zijn geen sporen aangetroffen.

Boring 4 bevindt zich op de oostelijke zijde van de binnenste gracht. Het is echter ook mogelijk dat het 1,95 m dikke ophogingspakket de insteek van de toren is geweest (zie § 5.2.2). Boringen 5 en 6 bevinden zich in het midden van de binnenste gracht. In beide boringen werd veel baksteenpuin aangetroffen. De boringen konden door ondoordringbaar puin niet verder gezet worden dan respectievelijk 1,8 en 1,75 m onder sleufniveau. De bodemopbouw in boring 7 kan mogelijk geïnterpreteerd worden als westelijke aanzet van de binnenste gracht. Hier bevond zich een 1,6 m dik pakket met fragmenten bouwpuin.

De boringen 8-11 bevinden zich binnen de historische stadskern. In deze boringen werd een bruin-grijs, vrij schoon ophogingspakket opgeboord in dikte variërend van 1,45 tot 0,9 m. Het pakket neemt in dikte af richting van de hoger gelegen historische binnenstad.

5.2 Muurresten

In de onderzochte putten en sleuven is een grote hoeveelheid muurresten waargenomen. Deze worden per structuur beschreven.

---

⁶ Schabbink, 2013

Figuur 3. Overzicht van muren op De Bleek. Op de achtergrond café de Snor en de Pancratiuskerk.

5.2.1 Sociëteitsgebouw

Bij de herinrichtingswerkzaamheden in april 2013 werden op De Bleek op geringe diepte resten van muren aangetroffen. De muren zijn in twee kleine putten waargenomen, ingemeten en gedocumenteerd (figuur 3). De muren behoren tot twee structuren. De eerste structuur bestaat uit twee noord-zuid georiënteerde muren, S1 en S3, en de oost-west georiënteerde muur S2. De tweede structuur wordt gevormd door S4. Deze bestond uit machinale baksteen en beton op een natuurstenen voet. Deze structuur is hoogstwaarschijnlijk het restant van de fundering van een kiosk die tot voor kort op deze plaats heeft gestaan.⁷

⁷ Mondelinge mededeling heemkundekring Bergh

Figuur 4. Muren S1 en S2 (links) en S3 en S4 (rechts) met een duidelijk verschil in ouderdom.

De muren S1, S2 en S3 behoren tot één structuur, hoewel de aansluitende verbindingen door kabelsleuven zijn verstoord. De muren zijn alle opgebouwd met hetzelfde formaat nieuwe baksteen (23/24 x 11/12 x 5) en gemetseld met kalkmortel. Muur S1 had een breedte van 0,63 m en bestond maximaal uit vier lagen en twee vertandingen van twee lagen. Muur S1 is zeer vergelijkbaar met muur S2 met een breedte van 0,72 m en vijf lagen met twee vertandingen (figuur 4). Muur S3 was opmerkelijk smaller maar duidelijk anders gefundeerd. De breedte bedroeg slechts 0,26 m. De muur van maximaal negen lagen had vier vertandingen. Het onderste niveau lag echter nagenoeg gelijk met muren S1 en S2 op 16,1 m +NAP. De bovenzijde van muur S3 lag echter hoger (16,7 m +NAP) in vergelijking met S1 en S2 die tussen 16,4 en 16,6 m +NAP lag.

De muren behoren tot het voormalige Sociëteitsgebouw Concordia, erkend sinds maart 1866 (zie verder § 5.3).

5.2.2 Poortgebouw en stadsmuur

De Molenpoort was één van de twee toegangswegen tot de stad. Uit historische afbeeldingen is bekend dat voor het grote poortgebouw een voorpoort was gelegen (zie § 5.3). Deze voorpoort was met muren aan weerszijden van de toegangsweg verbonden met de hoofdpoort. Dit muurwerk overspande de voormalige stadsgracht en is vermoedelijk dus het bovengrondse restant van een stenen brug.

Voorpoort

De bij de begeleiding aangetroffen muurdelen P1, P2 en P3 zijn waarschijnlijk onderdeel van de voorpoort. Muurdeel P1 is het oudst en bestaat uit een blok met een breedte van 1,65 m en een onbekende lengte. Het zuidelijk deel is tijdens de werkzaamheden weggebroken en staat (globaal) aangegeven als P4 (figuur 5). P1 bestond uit ongeveer twintig lagen met kalkmortel gemetselde

Figuur 5. Overzicht muurresten mogelijke voorpoort.

baksteen met formaat 26/27 x 13/14 x 6/6,5 en een tienlagenmaat van 73 cm. Koud tegen P1 stond een poer P3 met een vergelijkbaar formaat stenen en een overeenkomstige funderingsdiepte.

Muurdeel P2 bestond uit slechts drie lagen baksteen. Het rommelige metselwerk van breuksteen met vergelijkbare maten als P1 en P2, lag tegen muur P1. Het muurtje was gelegen op een gelaagd pakket vuilgeel zand met brokken, dat mogelijk als opvulling van de gedempte gracht gezien kan worden.

Toren of rondeel en wachttoren

Tussen voorpoort en hoofdpoort werd een brede, rondlopende muur waargenomen (P5). De muur werd al op een hoogte van 15,8 m +NAP aangetroffen. Tijdens de rioolwerkzaamheden werd echter een groot deel van deze muur uitgezaagd. De muur is pas daarna ingemeten op een hoogte van 14,9 m +NAP. De muur was aan de basis maar liefst 2 m breed en opgebouwd met nieuwe stenen met een fors formaat: 29,5/30 x 14/14,5 x 7/7,5 met een tienlagenmaat van 79 cm. Hoewel de muur door de geringe sleufbreedte maar gedeeltelijk kon worden ingemeten, is duidelijk dat sprake is van fors en oud muurwerk (figuur 6). Het is dan ook niet helemaal zeker of sprake is van een toren of een rondeel, zoals ook werd aangetroffen bij de andere stadspoort: de Oudste Poort.

Figuur 6. Toren of rondeel: de brede rondlopende muur P5.

Direct ten zuiden van de toren/rondeel werd de fundering van een rechthoekige structuur aangetroffen. Deze muur P12 komt overeen met een in 1832 nog bekende structuur tussen hoofd- en voorpoort en betreft mogelijk een wachthuis of -toren (zie onder). Muur P12 bestaat uit een deel met twee hoeken en muur P11 die daar koud tegen aanstaat (figuur 7). Beide muren bestonden uit breuksteen en halfjes (? X 13/13,5 x 6). Van muur P12 werd de onderkant niet bereikt, de gereconstrueerde tienlagenmaat bedroeg 70 cm.

Figuur 7. Muur P12 met twee hoeken en muur P11 koud daarop.

Figuur 8. Muurdelen P7 (links) en P6.

Hoofdpoort

Ter hoogte van het voormalige poortgebouw, de hoofdpoort, zijn muurdelen P6 en P7 gedocumenteerd. Beide bouwblokken werden op ongeveer 16,2 m +NAP aangetroffen. P7 was regelmatig gemetseld met bakstenen van formaat 28 x 14 x 6/6,5 en een gereconstrueerde tienlagenmaat van 76 cm. Muur P6 stond tegen en lag deels over muur P7. Ook was er een duidelijk kleurverschil in gebruikte steen (figuur 8). Het formaat van de bakstenen in P6 was met 26,5/27 x 13 x 6/6,5 een fractie kleiner. Door de dikke voegen van 1,5 tot 2 cm was de tienlagenmaat wel iets groter: 78 cm. Beide muren zijn in het verleden beschadigd door kabel- en rioolsleuven.

Figuur 9. Restant van stadsmuur met daarboven de latere tuinmuur.

Stadsmuur

De aangetroffen bouwdelen P15/P16 zijn onderdeel van de stadsmuur. De verschijningsvorm is dezelfde als gedocumenteerd bij het proefsleuvenonderzoek. Na ontmanteling van de stadsmuur werd op dezelfde locatie een tuinmuur geplaatst.⁸ Het bij de begeleiding blootgelegde muurdeel bestond nog uit één laag van de tuinmuur, P16, op de 0,65 m brede stadsmuur P15 (figuur 9). Breedte en baksteenformaat (27 x 13/13,5 x 7/8) van de muur komen overeen met de iets zuidelijker gelegen locaties aangetroffen bij het proefsleuvenonderzoek.⁹

5.2.3 Stedelijke bebouwing

Ten zuidwesten van de hoofdpoot werden verschillende muurdelen opgetekend. Deze lagen binnen de stadsmuren. Muurdelen H8, H9 en H10 in de Molenstraat en H17, H18 en H19 voor het moderne bankgebouw hebben behoord tot de funderingen van het (vanuit de Molenpoort gezien) eerste stedelijke huis binnen de historische stad.

Figuur 10. Muurdeel H19, opvallend diepliggende muur.

De muurdelen H8, H9 en H10 betreffen waarschijnlijk poeren van een gevel aan de Molenstraat. Van de poeren resteerden drie tot vijf lagen met veel breuksteen en verschillende maten. Ook de muren H17 en H18 waren slordig gemetseld. Muur H19 bestond echter nog uit minimaal twintig lagen (figuur 10). De onderkant van de muur werd niet bereikt. Het formaat van de bakstenen is 27/28 x 13/13,5 x 6/6,5 met een tienlagenmaat van 72 cm. Het is niet duidelijk geworden of de muur in verband gebracht moet worden met bijvoorbeeld een inpandige kelder gezien de ligging ten opzichte van oude kavelgrenzen (zie verder § 5.3). Het is echter ook mogelijk dat sprake is van een restant van het poortgebouw. Gezien baksteenformaat in vergelijking met bijvoorbeeld P6 en P7 behoort die laatste optie zeker tot de mogelijkheden.

⁸ Schabbink, 2013

⁹ Idem

Figuur 11. Muren T13 en T14.

5.2.4 Tuinhuis en -muur

De muur T13 bestond uit een deels uitgebroken muur, waarvan nog maximaal vier lagen resteerden. De muur was oorspronkelijk ongeveer 0,3 m breed. De muur was in afwisselende koppenstrekken lagen gemetseld met bakstenen van formaat $21 \times 11/11,5 \times 5/6$ en $23/24 \times 11/11,5 \times 5/6$. Muur T14 bestond uit een hoekfragment; van de slechts enkele lagen kon formaat $23/24 \times 10/11 \times 5$ genoteerd worden. Beide elementen behoren tot bouwsels in de latere tuinen (figuur 11).

5.3 De Molenpoort en omgeving door de eeuwen

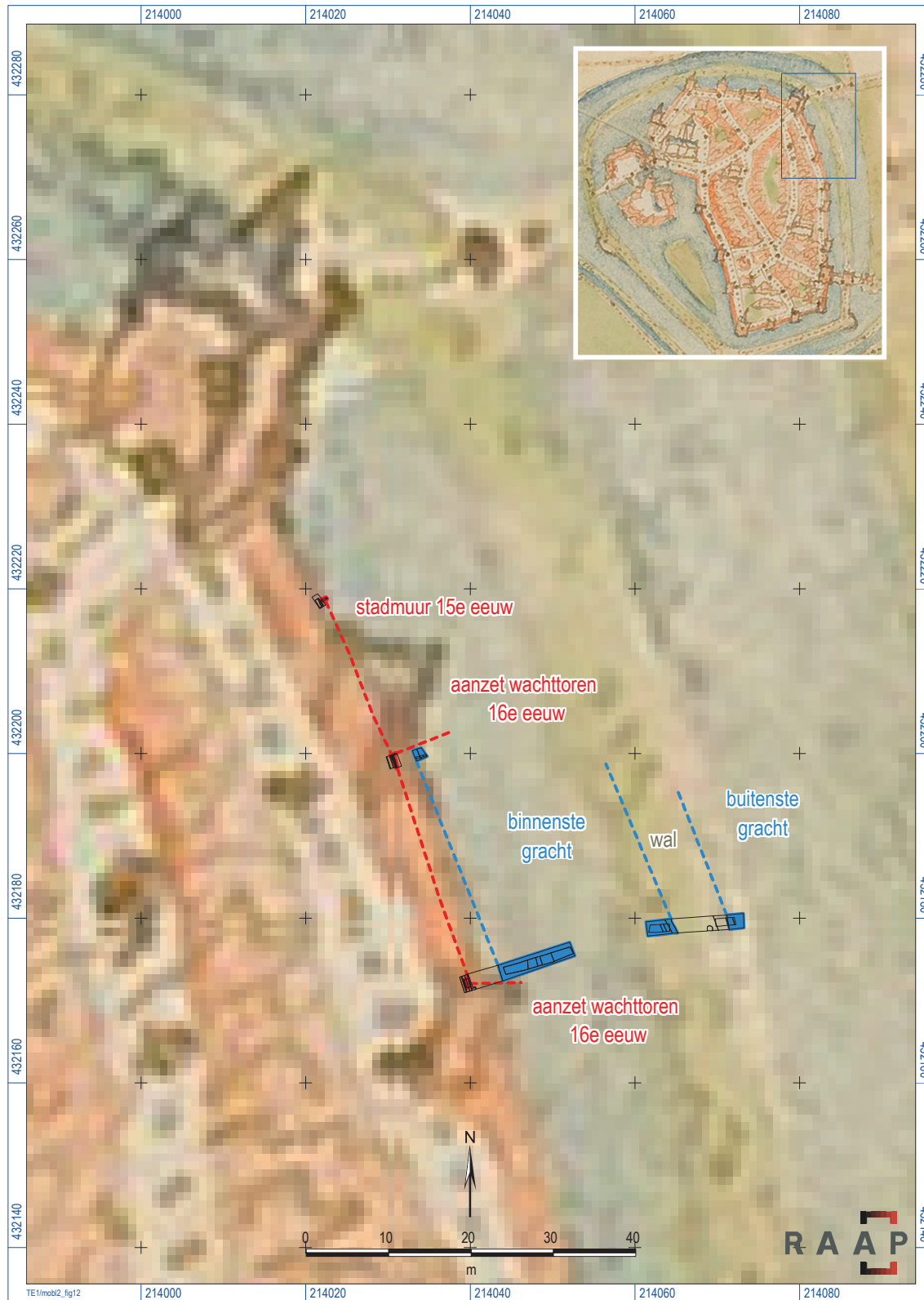
Om alle muurelementen te kunnen duiden is gebruik gemaakt van oude kaarten en foto's. De oudste afbeelding betreft de stadsplattegrond van Jacob van Deventer uit ongeveer 1558. In die tijd was de stad voorzien van een stadsmuur met torens en toegangspoorten. Daaromheen lag een dubbele gracht met daartussen een wal. In de noordoosthoek van de stad is de Molenpoort afgebeeld. Vanaf de Molenpoort is een muurwerk afgebeeld dat op de plek van de huidige straat Stadswal richting het zuiden liep en daar aansloot op de Oudste Poort. De muur verbindt hier vijf kleine verdedigingstorens, waarvan van een aantal de exacte locatie bij het proefsleuvenonderzoek kon worden bepaald (figuur 12).

Een serie kaarten uit de atlas *Caarte van de graafschap Berghe* uit 1727 geeft een nauwkeurig beeld van de ligging en omvang van de vestingwerken (figuur 13).¹⁰ Aan de oostzijde van de huidige straat Stadswal lag de stadsmuur, echter zonder de vijf kleine torens. De stadsmuur sloot in

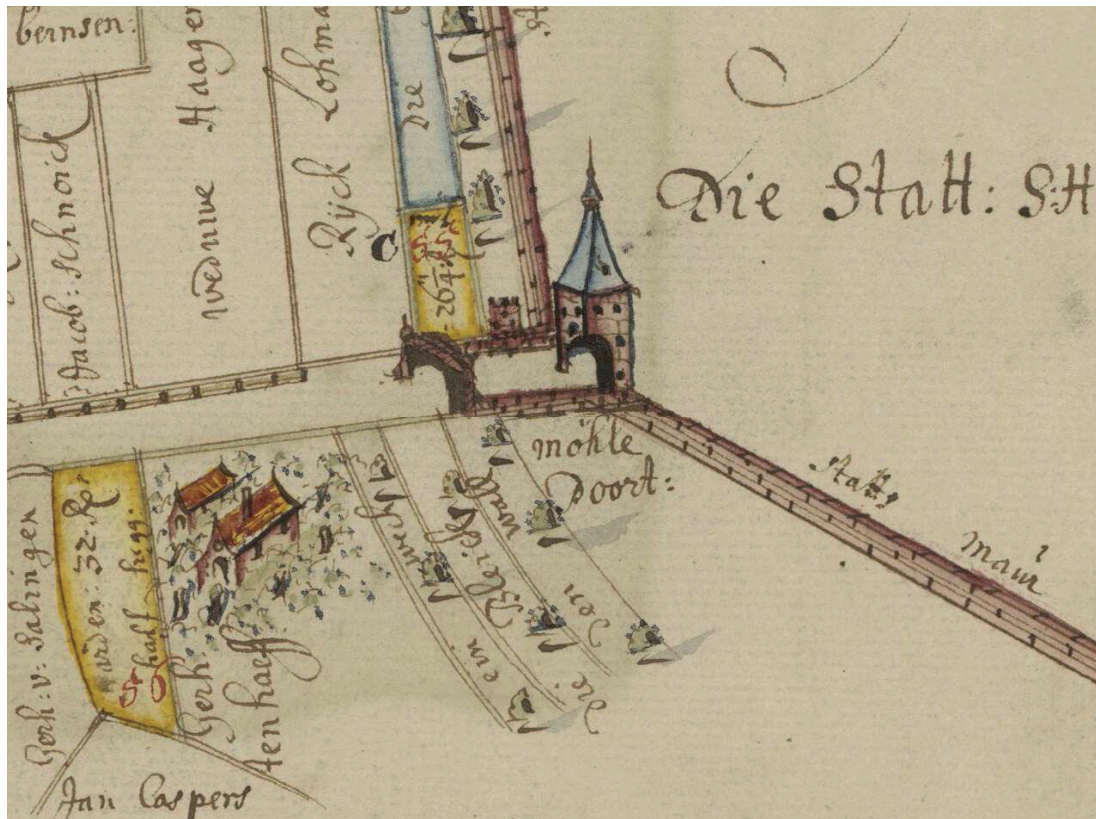
¹⁰ De kaarten uit de 'Caarte van de graafschap Berghe' zijn in bezit van het Archief Huis Bergh.

RAAP-RAPPORT 2819

De Molenpoort te 's-Heerenberg, gemeente Montferland
Archeologische begeleiding herinrichting Stadsplein

Figuur 12. De molenpoort en aangetroffen elementen uit het proefsleuvenonderzoek.

Figuur 13. Gedetailleerde kaart uit 1727, het noorden is onder.

het noorden aan op de Molenpoort. Deze bestond uit een omvangrijk poortgebouw met vierkante plattegrond en spitsvormige kap. Ter hoogte van de buitenste omwalling lag een voorpoort opgetrokken in baksteen. Deze voorpoort werd door muurwerken aan weerszijde van de toegangsweg verbonden met de hoofdpoot. Dit muurwerk overspande de voormalige stadsgracht en is vermoedelijk dus het bovengrondse restant van een stenen brug. De muurtorens in de oostelijke muur zijn op deze kaart niet meer weergegeven en waren waarschijnlijk al gesloopt. De binnenste gracht was in 1727 nog open, de buitenste gracht was reeds gedempt.

De bij de begeleiding aangetroffen muurdelen P1-P4 zijn waarschijnlijk restanten van de voorpoort. Muur P7 betreft een deel van de hoofdpoot en muur P6 de aanzet van de stenen brug. Op de afbeelding uit 1727 is tussen hoofd- en voorpoort een toren zichtbaar, deze lijkt overeen te komen met muur P5, in § 5.2.2 aangeduid als toren of rondeel. Hoewel het tijdens het veldwerk erop leek dat de werkelijk aangetroffen ronde muur en de in 1727 afgebeelde toren aan de verkeerde zijde van de brug was afgebeeld, bleek dit zeker niet het geval.

In figuur 17 zijn de verschillende muren geprojecteerd op de kadastrale ondergrond van 1832. Daaruit blijkt dat de toegangsweg naar de stad in het verleden is verschoven. Oorspronkelijk liep de toegangsweg een stuk noordelijker. Dit is duidelijk zichtbaar bij de huidige topografie in figuur 17. Het huidige café de Snor ligt bijna geheel over het oude hoofdpootgebouw en de voorgevel van het eerste huis achter de Molenpoort (muren H8/10) is wel 5 m naar het zuiden opgeschoven, waar nu de karakteristieke hoek van het moderne bankgebouw ligt.

RAAP-RAPPORT 2819

De Molenpoort te 's-Heerenberg, gemeente Montferland
Archeologische begeleiding herinrichting Stadsplein

muur	onderdeel	lengte	breedte	dikte	tienlagen	opmerking/datering
S1/S3	sociëteit	23/24	11/12	5		1866-1885
P1/P3	voorpoort	26/27	13/14	6/6,5	73	tussen 1558 en 1727
P5	toren/rondeel	29,5/30	14/14,5	7/7,5	80	?
P6	stenen brug	26,5/27	13	6/6,5	78	tussen 1558 en 1727
P7	hoofdpoort	28	14	6/6,5	76	voor 1558
P12	wachttoren	?	13/13,5	6		tussen 1558 en 1727
P15	stadsmuur	27/28	13/13,5	7/8	80	voor 1558
H19	stedelijk huis	27/28	13/13,5	6/6,5	72	oudste fase voor 1624

Tabel 1. Aangetroffen baksteenformaten Molenpoort en omgeving.

Toch moet afgevraagd worden of de ronde muur P5 wel de afgebeelde toren uit 1727 is. Bij muur P5 werd het grootste baksteenformaat aangetroffen. De bakstenen waren zelfs groter dan die van de poort zelf. In tabel 1 staan de aangetroffen baksteenformaten nog eens op een rij.

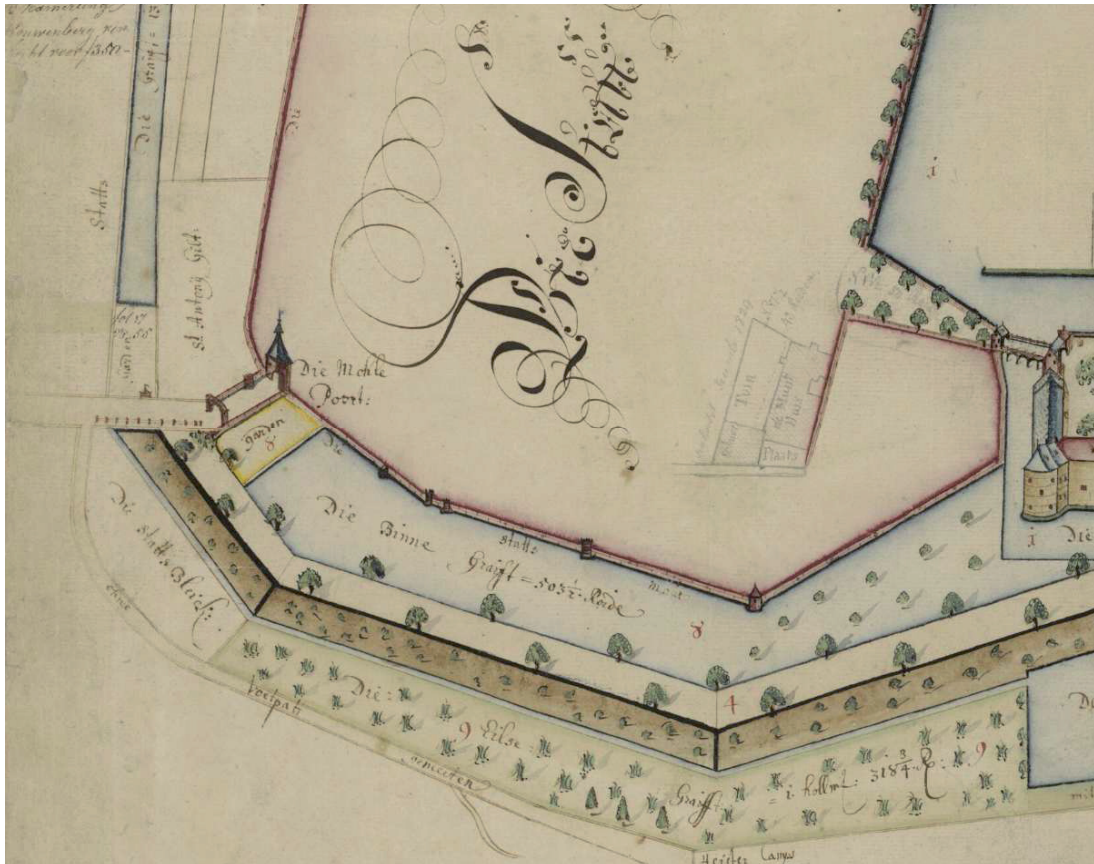
Datering op basis van metselverbanden¹¹ en baksteengrootte is echter niet absoluut en zeker streekgebonden. Daarnaast speelt hergebruik van bakstenen een belangrijke rol. De theorie dat de eerste bakstenen uit de 13e eeuw de grootste zijn en dat deze in de loop der tijd aan volume verliezen, is echter algemeen geaccepteerd. Deze trend is ook op het Stadsplein waarneembaar als oudste en jongste muren met elkaar vergeleken worden.

Op grond van de baksteenmaten zijn de stadsmuur en de ronde muur voor de hoofdpoort het oudst. Deze constatering is gebaseerd op een tienlagenmaat van 80 cm. Opvallend is echter het verschil in de lengte van de stenen. De grotere ouderdom van de stadsmuur lijkt logisch. Uit historische bronnen blijkt dat in 1473 er al sprake was van een omwalling, die voor 1558 werd uitgebouwd tot muur. Omdat in 1558 ook beide poorten staan aangegeven, zal de stadsmuur ouder zijn. De stenen van de brug en de hoofdpoort zijn weer iets kleiner dan die van de stadsmuur en die van de voorpoort weer iets kleiner. Daarmee blijft echter onduidelijk waarvan muurdeel P5 onderdeel is geweest. Het zou kunnen gaan om een oudere poortfase die voor 1558 plaats heeft moeten maken door de door Van Deventer aangegeven verdedigingswerken. Het kan echter ook een rondeel betreffen zoals ook bij de Oudste Poort is opgetekend.

Bij de opgraving van de Oudste Poort in 1988 zijn de fundamenten van de toren met poort, stadsmuur, bemuurde toegangsweg, rondeel en twee bruggen aangetroffen.¹² De poort bleek in twee fases te zijn gebouwd. In de eerste fase is een toren met poort half in de binnenste gracht gebouwd. Daarvoor lag een stenen brug over de binnenste gracht, vervolgens een bemuurde weg die op de tussenwal was gelegen. Aan de oostzijde van de buitenste gracht werden de resten van een brughoofd aangetroffen. Beide grachten zijn aangetroffen. In een tweede fase is aan de buitzijde van de stad de bemuurde weg verlengd en is een rondeel aangelegd aan de noordzijde

¹¹ Duidelijke metselverbanden zijn bij funderingen nauwelijks te bepalen en ook in 's-Heerenberg-Stadsplein niet waargenomen.

¹² Documentatie dhr. Jan Verhagen

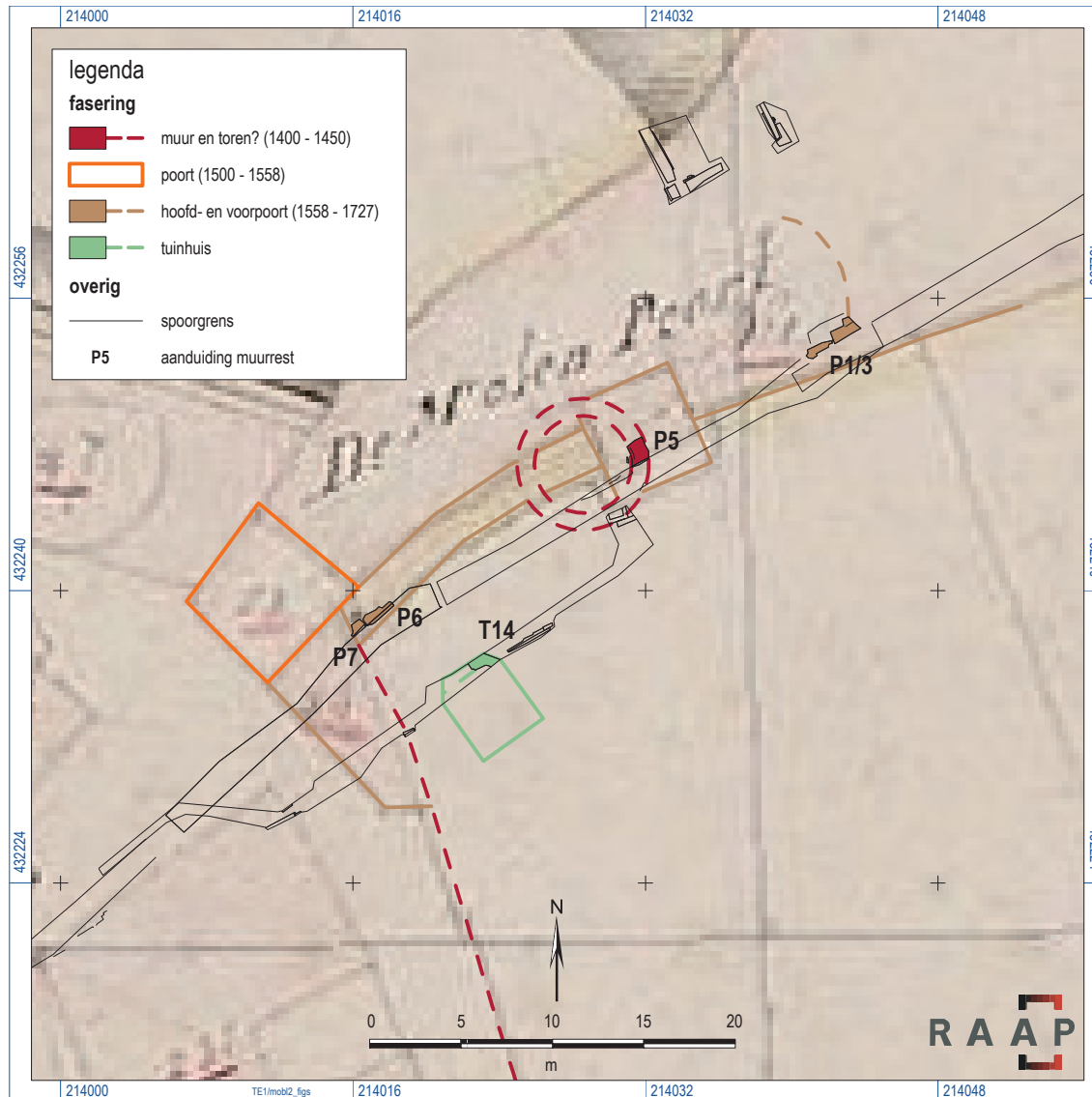
Figuur 14. De molenpoort als onderdeel van de stadsverdediging, het noorden is onder.

van de toegangspoort. Deze uitbreiding heeft plaatsgevonden op de plek van de buitenste gracht, die daarom naar buiten werd verlegd. De opgraving van de Oudste Poort is echter niet uitgewerkt en de sporen zijn dan ook niet in detail gedateerd. Volgens de opgravers dateert de eerste fase vermoedelijk uit de periode kort na het verlenen van de stadsrechten in 1379. Fase twee moet vóór de vervaardiging van de kaart van Jacob van Deventer in 1558 zijn uitgevoerd, hoewel een rondel niet staat aangegeven. Een (laat-)14e-eeuwse datering van muur P5 is gezien baksteenformaat niet onmogelijk. Voor de stenen van de (gelijktijdige?) stadsmuur is echter weer de geringe lengte opvallend. Bovendien strookt dit niet met de genoemde omwalling van 1473, hoewel deze natuurlijk ook van baksteen kan zijn geweest. Het baksteenformaat van een beerput in de Marktstraat (27 x 14 x 6/7) is bekend in combinatie met een dendrochronologische datering van 1411 van het onderliggende hout.¹³ Een datering voor de muur in de eerste helft van de 15e eeuw lijkt dan meer voor de hand te liggen.

Met enige voorzichtigheid kan gesteld worden dat beide toegangen van de stad al in de eerste helft van de 15e eeuw versterkt zijn geweest. De belangrijkste toegang was die van de Oudste Poort. Dat deze meer voorstelde dan de andere poort wordt al gesuggereerd door de naam. Mogelijk was de stad voorzien van stenen muren en stond bij de andere ingang, de latere Molenpoort, een ronde verdedigingsstoren. Deze werd vóór 1558 vervangen door een heuse stadspoort: de

¹³ Schabbink, 2013

Figuur 15. Fasering Molenpoort.

Molenpoort. Deze poort werd later voorzien van een voorpoort, waarbij mogelijk een deel van de oude toren is blijven staan, zoals afgebeeld in 1727. Overigens wordt de poort op de kaarten uit 1727 enigszins verschillend afgebeeld. Op de in figuur 13 afgebeelde poort loopt de Molenpoortweg recht, terwijl in figuur 14, de tekening van de verdedigingswerken van stad en kasteel, gemaakt in dezelfde serie kaarten maar met nadruk op een ander gebied, een duidelijke knik in de Molenpoortweg zichtbaar is. De kaart in figuur 13 is gericht op de buiten de stad liggende velden, terwijl de kaart in figuur 14 gericht was op de verdedigingswerken van stad en kasteel. In figuur 14 lijkt sprake van een ronding in het bouwwerk tussen hoofd- en voorpoort en is bijvoorbeeld de wal heel mooi aangegeven. Het kan echter ook zo zijn dat de in de tekening gesuggereerde ronding een artistieke schaduw is en dat er sprake was van rechthoekig muurwerk. In 1727 zijn delen van zowel binnen- als buitengracht al gedempt en in gebruik genomen als tuinen en boomgaarden. Omdat bij de kadastrale optekening van een eeuw later een rechthoekig bouwwerk, aangegeven als koepel op een erf, op dezelfde plaats is gelegen (zie figuur 17), is het aannemelijk dat deze latere

koepel als nieuw bouwwerk tussen voor- en hoofdboord is opgenomen. Het bij P12 aangetroffen baksteenformaat en de tienlagenmaat is zeer vergelijkbaar met die van de voorpoort, muren P1-P3. Het is dus waarschijnlijk toeval dat het rechthoekige gebouw van de laatste poortfase een nieuwbouw is. Dat deze locatie overeenkomt met de ronding van muur P5 is mogelijk gebaseerd op de aanwezigheid van oude fundamenteën in de ondergrond.

Met grote voorzichtigheid kan voor de bouwgeschiedenis van de Molenpoort het volgende beeld geschetst worden (figuur 15). In de periode tussen 1379 (stadsrechtverlening) en het begin van de 15e eeuw werd de stad omgeven door een muur. Waarschijnlijk was de belangrijkste toegang tot de stad ook versterkt met een poort (de Oudste Poort). Mogelijk lag ter verdediging van de andere ingang, de Molenpoort, een ronde toren voor de muur (muur P5). Bij het archeologisch onderzoek in de Marktstraat werd ook vastgesteld dat in het begin van de 15e eeuw belangrijke uitbreidingen plaatsvonden met in baksteen uitgevoerde woonhuizen. Dit gebeurde onder impuls van de heer van Bergh, die in deze fase ook zijn kasteel fors uitbreidde.¹⁴

De tweede fase is voor 1558 (optekening door Van Deventer) gerealiseerd, waarbij een rechthoekig of vierkant, groot poortgebouw in het midden van de toegangsweg werd geplaatst. De stadsmuur werd verder versterkt door middel van muurtorens. Van deze fase lijkt bij de archeologische begeleiding niet veel te zijn aangetroffen.

De laatste fase vond plaats tussen 1558 (optekening door Van Deventer) en 1727 (optekening in de *Caarte van de graafschap Berghe*). In deze fase werden de voorpoort en een mogelijk wachtgebouw gebouwd. De aangetroffen delen betreffen P7 (uitbreiding hoofdboord), P6 (bemuurde weg of brug), P12 (rechthoekig wachtgebouw/wachtoren) en P1/P3 (voorpoort). Het wachtgebouw waarvan de hoek is teruggevonden moet niet verward worden met een gezichtsbepalend tuinhuis bekend van oude foto's. Deze lag meer naar de stad dan het wachtgebouw. Het tuinhuis staat in figuur 15 aangegeven bij muur T14.

Het verdwijnen van de Molenpoort is een geleidelijk proces geweest. Op de kadastrale minuut van 1832 staan hoofdboord en wachtgebouw nog aangegeven. Het wachtgebouw is dan al in particuliere handen en staat aangegeven als koepel bij de zuidelijk gelegen tuinen. Het poortgebouw is nog gemeentelijk bezit, maar waarschijnlijk in verval. Een eeuw later is de situatie duidelijk veranderd. Van het poortgebouw rest niets meer (figuur 16).

Rechtsvoor in figuur 16 staat het Sociëteitsgebouw dat ergens tussen 1866 en 1885 is gebouwd. De bij de begeleiding aangetroffen muren S1-S4 betreffen hoogstwaarschijnlijk de zuidoostelijke hoek en zijgevel en delen van het middelste, verhoogde deel van het gebouw. Direct daarachter in figuur 16 staat het latere café De Snor. Dit pand dateert uit 1879 en was in eerste instantie eigendom van het Antonius-gilde. Na de eerste jaren het pand te hebben gepacht, werd het op 18 mei 1915 eigendom van Hanne en Gerrit Schuurman. Zoals destijds gebruikelijk, werden er meerdere zaken uitgebaat. Er was een winkel, een slijterij, een barbierzaak, een pension en een concertzaal,

---

¹⁴ Schabbink, 2013

RAAP-RAPPORT 2819

De Molenpoort te 's-Heerenberg, gemeente Montferland
Archeologische begeleiding herinrichting Stadsplein

Figuur 16. Stadsgezicht rond 1900.

er stond een biljart en er waren kegel- en schietbanen. Van 1913 tot 1986 was er ook een bioscoop in gevestigd, de toenmalige Familiebioscoop. Nu draagt dit familiebedrijf nog altijd de naam die het dankt aan de eerste eigenaar, de besnorde Gerrit Schuurman. Het pand ligt voor een groot deel over het voormalige hoofdpoortgebouw. Daarachter ligt een rij huizen, die het blok in de Molenstraat, tot aan de Pancratiuskerk hebben gevormd. Aan de overzijde, van de intussen dus naar het zuiden verlegde straat, staat het huis van de familie Thuis. Het pand was vroeger onderdeel van de Stoutenberg en dateert van voor 1624. De in de Molenstraat gevonden muren H8/10 komen exact overeen met de toenmalige rooilijn van de straat. De muurdelen H17 en H18 komen overeen met de zijgevel. Muur H19 betreft waarschijnlijk een inpandige kelder. Gezien het gebruikte formaat baksteen is de eerste fase van deze stedelijke bewoning ook te plaatsen in de eerste helft van de 15e eeuw. Het pand was in 1832 in bezit van herbergier Lambert Janssen en werd kort daarna gekocht door tapper en logementhouder Johannes Thuis. Rond 1900 wordt het buiten de stad gelegen tuingedeelte verrijkt met een tuinhuis (figuur 16 linksvoor). Duidelijk zichtbaar is dat het tuinhuis aan de straatzijde afgeschuinde hoeken heeft, zoals aangetroffen bij muur T14. Muur T13 zijn de resten van de muur die tuin en openbare weg scheidde. In de Tweede Wereldoorlog werd het huis onherstelbaar beschadigd. Het lange tijd gezichtsbepalende tuinhuis is gesloopt bij de aanleg van het Stadsplein.

6 Conclusies en aanbevelingen

6.1 Conclusies

De archeologische begeleiding heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de inzichten omtrent de ontstaansgeschiedenis van de Molenpoort. Door de geringe zichtbaarheid van muren in de kleine rioolsleuven blijven echter ook belangrijke zaken onbeantwoord.

Op de specifieke onderzoeksvragen kunnen de volgende antwoorden worden gegeven:

1. *Zijn er bij de uitvoering van de grondwerkzaamheden ten behoeve van de herinrichting nog archeologische sporen en vondsten aan het licht gebracht? Zo ja, waar bestaan die uit?*

Er zijn muurdelen opgetekend die onderdeel zijn van de stadspoort, stedelijke bewoning en jongere tuinrichting (figuur 17). Verder zijn resten van het tussen 1866 en 1885 gebouwde Sociëteitsgebouw aangetroffen.

- 1a. *Wat is de aard en datering (periodisering) daarvan?*
- 1b. *Wat is de verspreiding daarvan?*
- 1c. *Wat is de diepteligging en geologische context daarvan?*
- 1d. *Wat is de gaafheid en conservering daarvan?*

De oudste fase betreft een ronde toren die mogelijk als eerste verdediging van deze ingang van de stad kan worden gezien. Gezien de grote, nieuw gebruikte baksteen zou deze al in 14e eeuw geplaatst kunnen worden. Omdat gelijktijdigheid met de eerste aanleg van stadsmuur verwacht mag worden ligt een datering in de eerste helft van de 15e eeuw echter meer voor de hand.

Van de afgebeelde poort uit 1558 zijn geen resten teruggevonden. Van de uitbreiding van de hoofdpoot, wachttoren of -huis, de bemuurde weg en voorpoort zijn weer veel resten teruggevonden. Deze dateren tussen 1558 en de optekening in 1727.

Verder zijn delen van de binnen de stad gelegen bewoning teruggevonden net als relictten van latere tuinrichting.

De muren werden op een geringe diepte aangetroffen. Van dieper gefundeerde resten kon vaak de onderzijde niet gedocumenteerd worden. Veel muurdelen waren reeds vergraven in kabel- en leidingsleuven. Door de geringe werkbreedte in de sleuven kon de geologische context niet bepaald worden. Wel is door aanvullende boringen een beeld verkregen van de bodemopbouw vooral van het grachtenstelsel, dat al in een vroeg stadium deels buiten gebruik waren geraakt.

2. *Welke materiaalcategorieën zijn aanwezig, wat is de vondstdichtheid en hoe is de conserveringstoestand?*

Vondsten zijn niet geborgen.

Figuur 17. Overzicht muren geprojecteerd op kadastrale minuut 1832.

3. *Kunnen er structuren worden onderscheiden, en zo waar bestaan die dan uit en welke functie kan hieraan worden toegekend?*

Zie vraag 1.

4. *Kunnen er specifieke activiteitszones worden onderscheiden? Zo ja, waaruit bestaan die dan?*

Er is een duidelijk onderscheid te maken in verdedigingswerken en tuinen en boomgaarden op de gedempte grachten.

5. *Hoe kunnen de archeologische resten globaal worden gedateerd?*

De resten zijn toe te wijzen aan een eerste gebruik in de eerste helft van de 15e eeuw tot aan de herinrichting in het begin van de 20e eeuw.

6. *Zijn er vondsten gedaan die nieuw licht werpen op de geschiedenis van (de directe omgeving van) 's-Heerenberg? Zo ja, waar blijkt dit dan uit?*

De brede, ronde toren was een onbekend en intrigerend fenomeen. Over de vroegste fase van verdediging in dit deel van 's-Heerenberg blijft een en ander onduidelijk.

7. *Wat is de natuurlijke bodemgesteldheid en in welke mate is het onderzoeksgebied verstoord?*

De met boringen geduide bodemopbouw kan in verband gebracht worden met de voormalige dubbele omgrachting en vooral met het dempen daarvan.

6.2 Aanbevelingen

Met deze archeologische begeleiding is het onderzoek in het onderzoeksgebied en daarmee ook in het plangebied afgesloten. De resultaten wijzen er op dat in aangrenzende gebieden buiten het plangebied met behoudenswaardige resten rekening gehouden moet worden. Daarom wordt aanbevolen archeologisch onderzoek uit te voeren indien plannen voor aangrenzende gebieden worden ontwikkeld.

Literatuur

- Jager, S.W.**, Programma van Eisen proefsleuvenonderzoek visualisering stadsmuur en grachtenstelsel 's-Heerenberg en archeologische begeleiding herinrichtingswerkzaamheden binnenstad 's-Heerenberg, gemeente Montferland. *RAAP-PvE 1069*. Weesp.
- Schabbink, M.**, 2013. Die Stat van den Berghe: archeologisch onderzoek te 's-Heerenberg, gemeente Montferland. *RAAP-rapport 2764*. Weesp.
- Veen, S. van der**, 2012a. Plangebieden Stadsplein, Nekkum, en Blauwe Aders te 's-Heerenberg, gemeente Montferland; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en veldtoets. *RAAP-rapport 2516*. Weesp.
- Veen, S. van der**, 2012b. Plangebied Stadsplein, gemeente Montferland: een grondradaronderzoek. *RAAP-notitie 4133*. Weesp.

Overzicht van figuren, tabellen en bijlagen

Figuur 1. De ligging van het onderzoeksgebied (rood); inzet: ligging in Nederland (ster).

Figuur 2. Ligging van putten en sleuven en locaties van boringen.

Figuur 3. Overzicht van muren op De Bleek. Op de achtergrond café de Snor en de Pancratiuskerk.

Figuur 4. Muren S1 en S2 (links) en S3 en S4 (rechts) met een duidelijk verschil in ouderdom.

Figuur 5. Overzicht muurresten mogelijke voorpoort.

Figuur 6. Toren of ronddeel: de brede rondlopende muur P5.

Figuur 7. Muur P12 met twee hoeken en muur P11 koud daarop.

Figuur 8. Muurdelen P7 (links) en P6.

Figuur 9. Restant van stadsmuur met daarboven de latere tuinmuur.

Figuur 10. Muurdeel H19, opvallend diepliggende muur.

Figuur 11. Muren T13 en T14.

Figuur 12. De molenpoort en aangetroffen elementen uit het proefsleuvenonderzoek.

Figuur 13. Gedetailleerde kaart uit 1727, het noorden is onder.

Figuur 14. De molenpoort als onderdeel van de stadsverdediging, het noorden is onder.

Figuur 15. Fasering Molenpoort.

Figuur 16. Stadsgezicht rond 1900.

Figuur 17. Overzicht muren geprojecteerd op kadastrale minuut 1832.

Tabel 1. Aangetroffen baksteenformaten Molenpoort en omgeving.

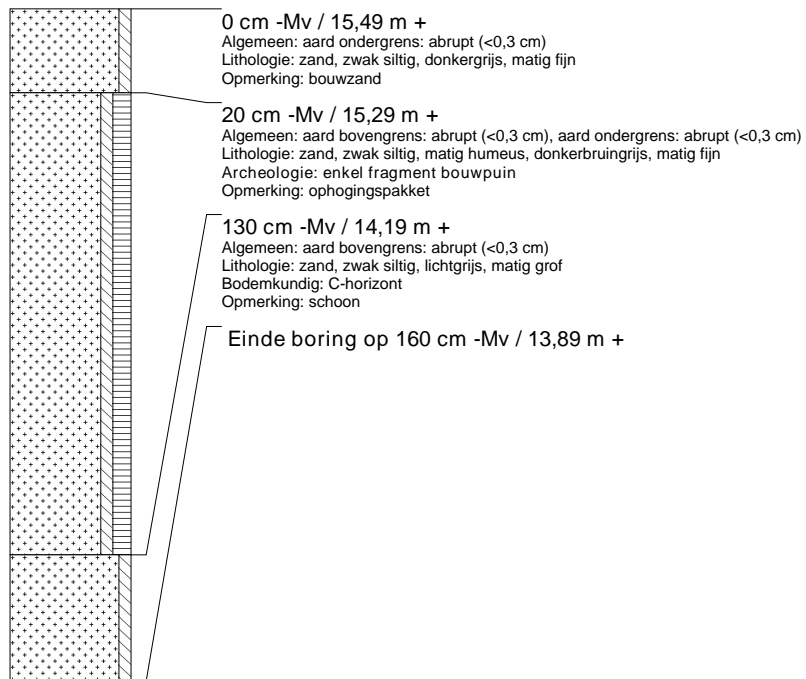
Bijlage 1. Boorresultaten.

Bijlage 1: Boorresultaten

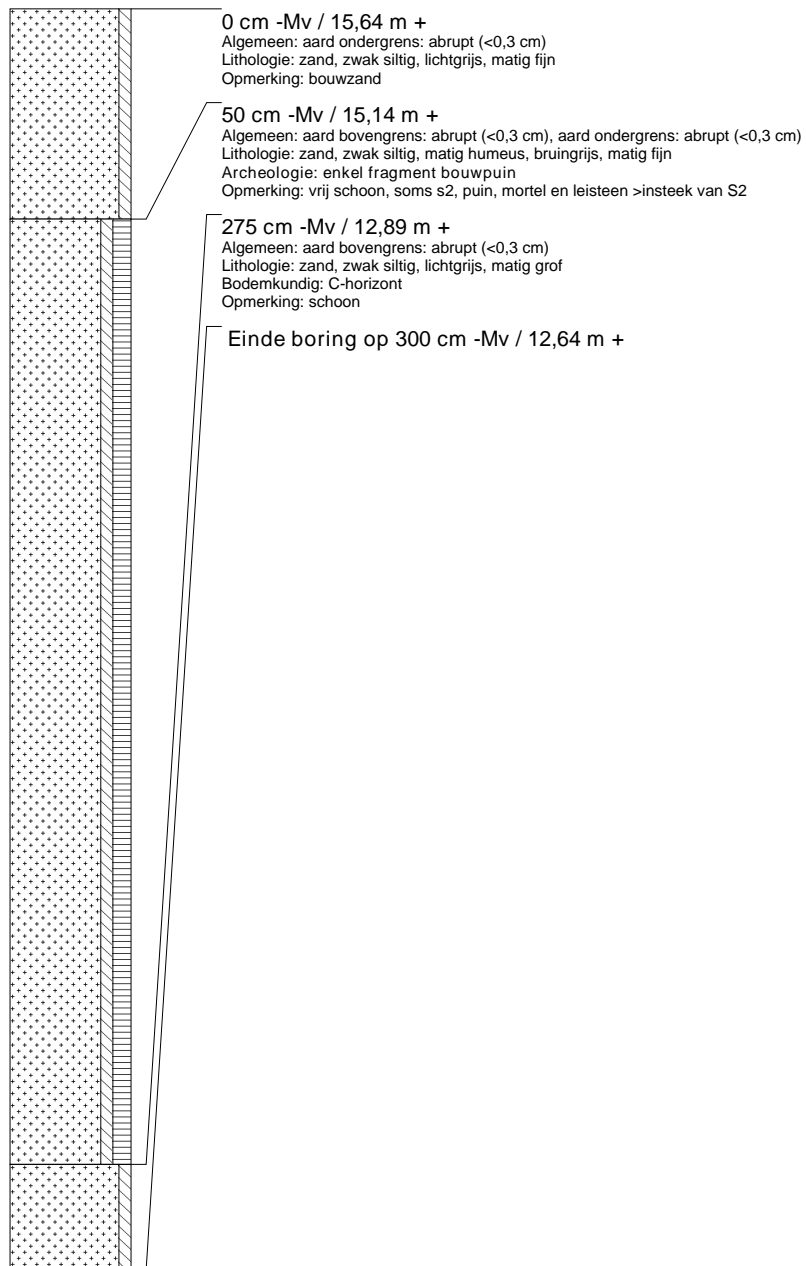
boring: MOBL2-1

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 214.056, Y: 432.261, hoogte: 15,49, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

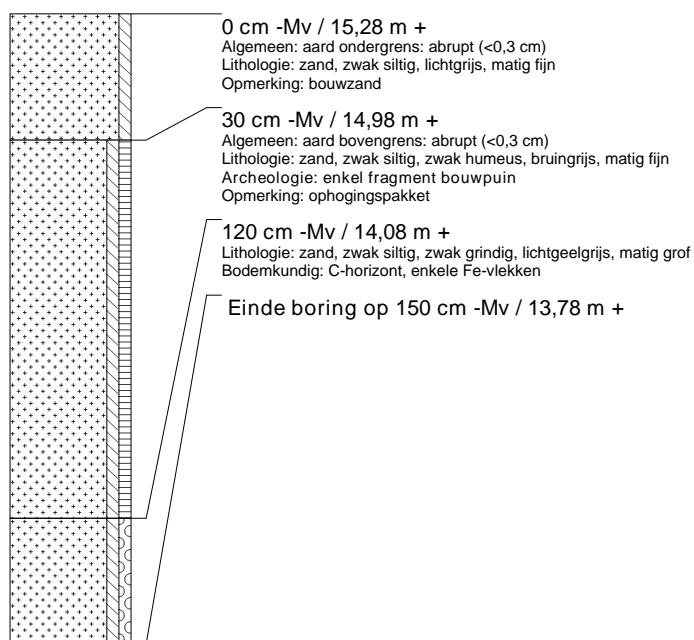
boring: MOBL2-2

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 214.044, Y: 432.254, hoogte: 15,64, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

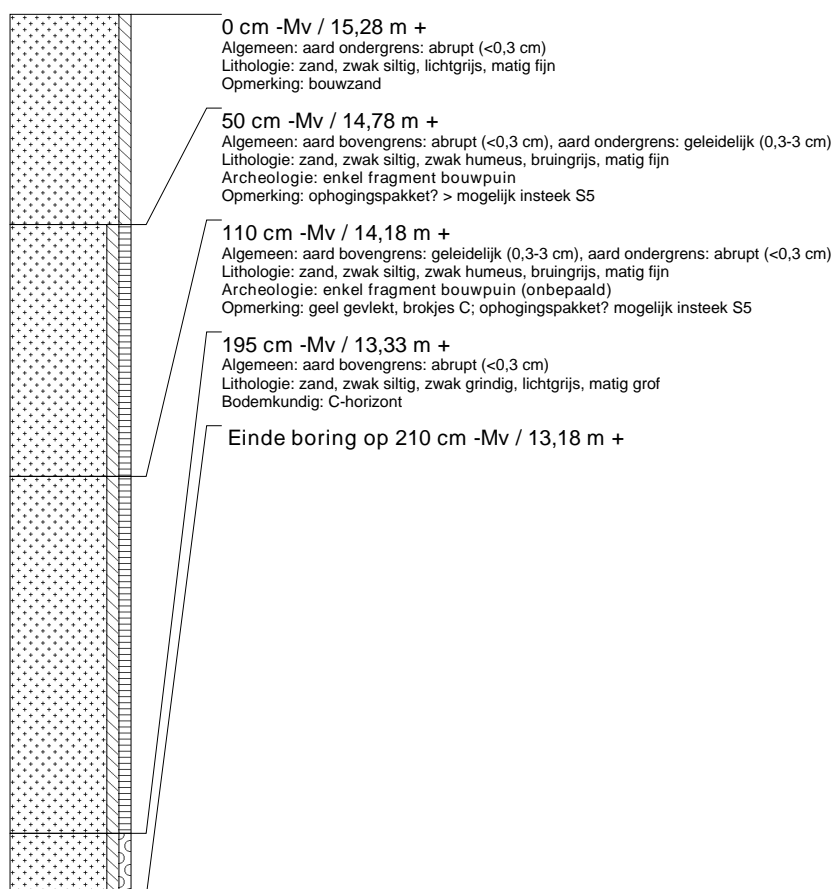
boring: MOBL2-3

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 214.039, Y: 432.251, hoogte: 15,28, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

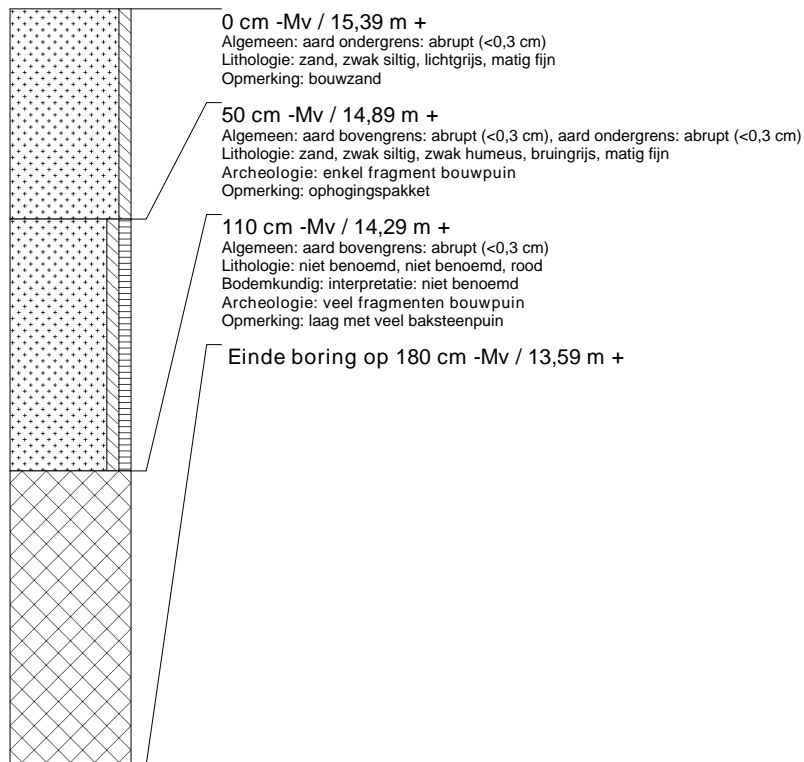
boring: MOBL2-4

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 214.033, Y: 432.247, hoogte: 15,28, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

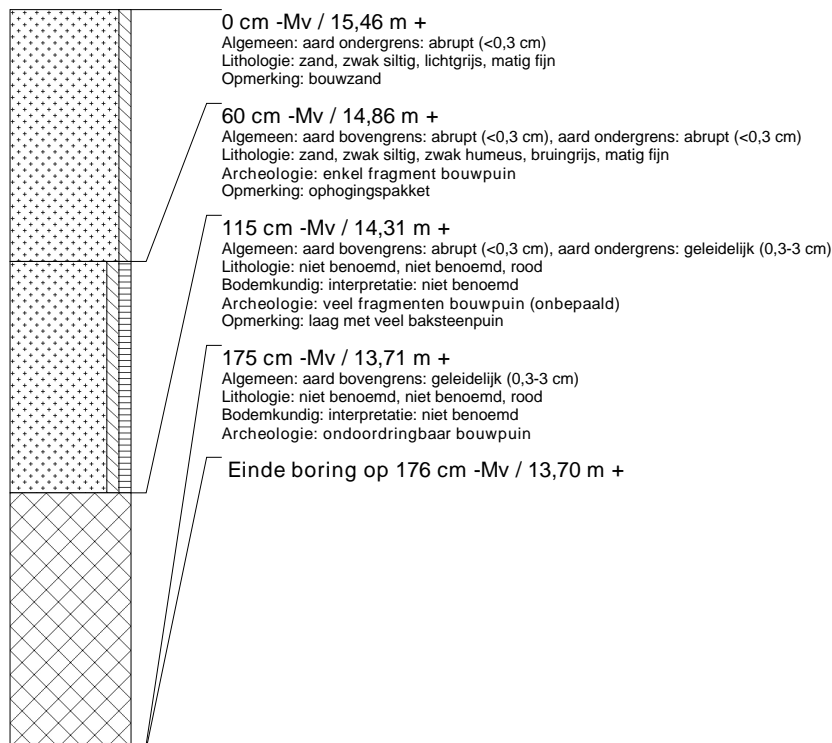
boring: MOBL2-5

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 214.027, Y: 432.244, hoogte: 15,39, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

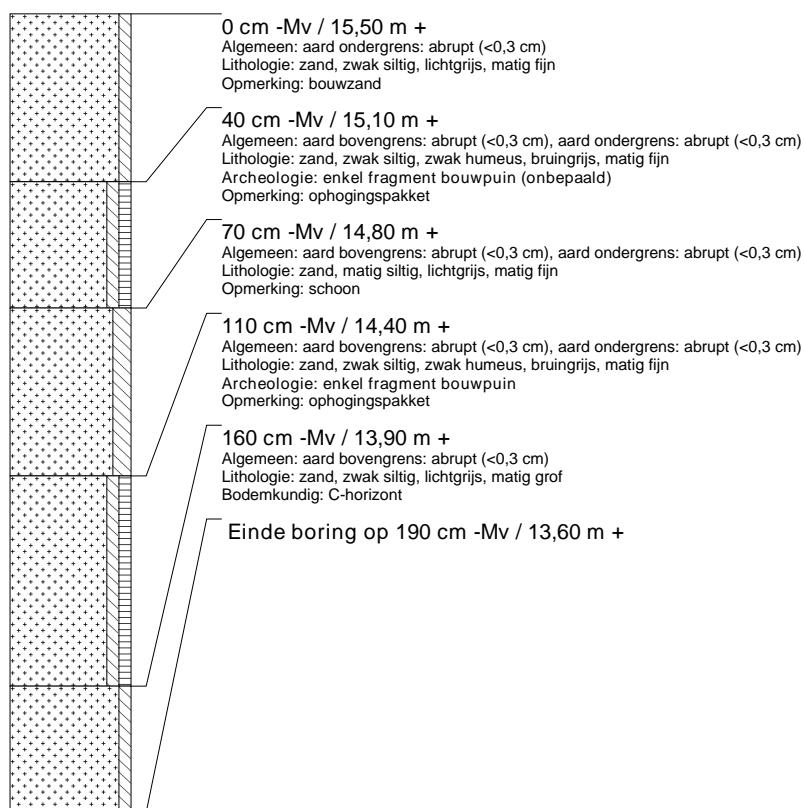
boring: MOBL2-6

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 214.023, Y: 432.241, hoogte: 15,46, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

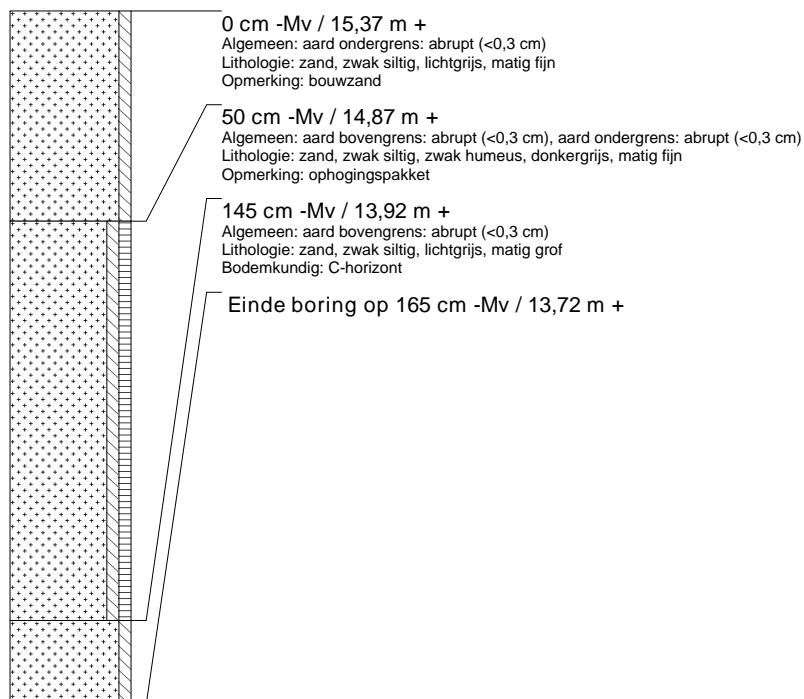
boring: MOBL2-7

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 241.017, Y: 432.238, hoogte: 15,50, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

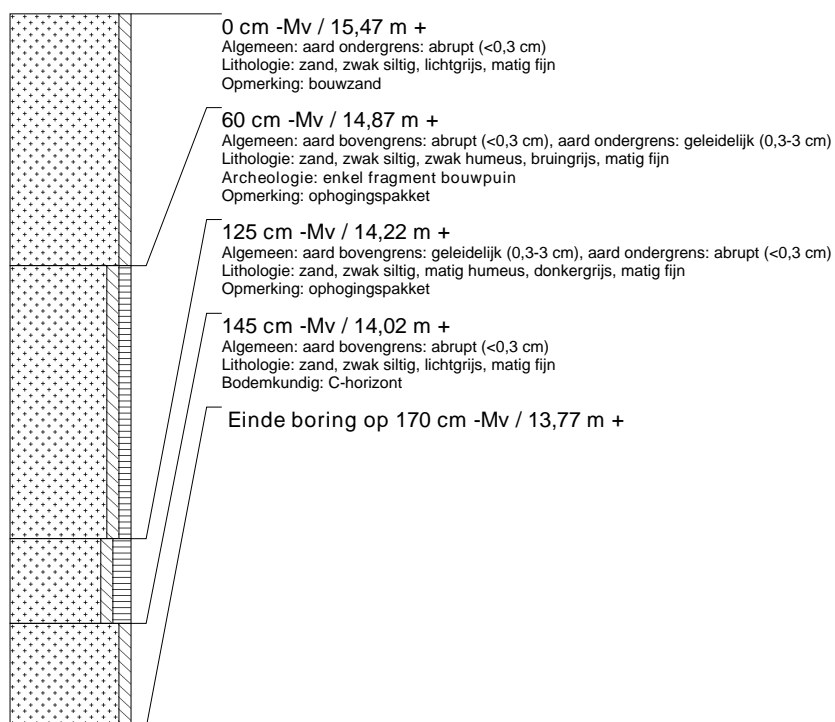
boring: MOBL2-8

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 214.012, Y: 432.233, hoogte: 15,37, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

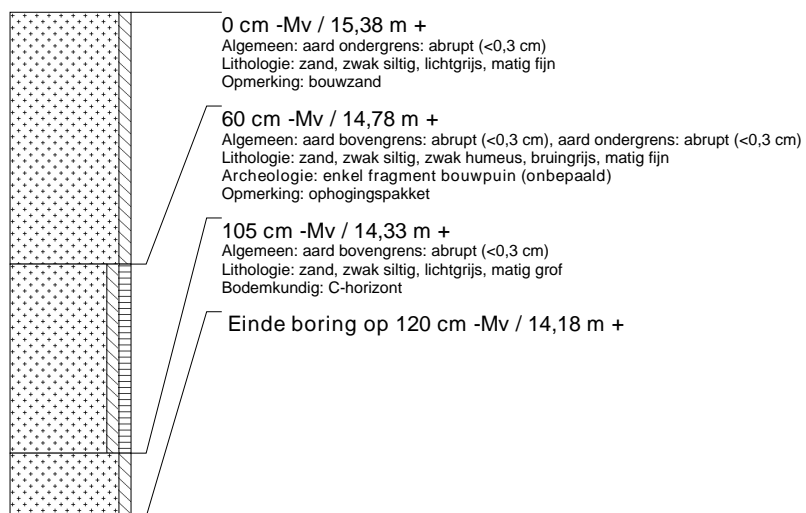
boring: MOBL2-9

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 214.008, Y: 432.229, hoogte: 15,47, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

boring: MOBL2-10

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 214.001, Y: 432.223, hoogte: 15,38, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

boring: MOB2-11

beschrijver: HR, datum: 22-10-2013, X: 213.998, Y: 432.221, hoogte: 15,33, methode hoogtebepaling: GPS, boortype: guts-3 cm, provincie: Gelderland, gemeente: Montferland, plaatsnaam: 's Heerenberg, opdrachtgever: Gemeente Montferland, uitvoerder: RAAP Oost

